

● **жэсты:**

*Ты што – не давяраеш мне? Вопытнаму чэкісту? Я даўно заўважаю! – і суро́ва пагразіў пальца́м [2, с. 146];*

● **міміку:**

*Дзядзюля прыжмурыўся і да крыўднага скептычна агледзеў маёра [2, с. 70].*

Такім чынам, І. Шамякін у аповесці «Ахвяры» падрабязна і глыбока перадае перажыванні герояў. Твор пастаянна трымае ў напружанні. Прыгодніцкія элементы не перашкаджаюць пісьменніку заставацца тонкім аналітыкам, псіхолагам. І сама напружанасць у творы псіхалагічная.

## ЛІТАРАТУРА

1. Хализев, В. Е. Теория литературы / В. Е. Хализев. – М., 2000.
2. Шамякін, І. Драма: Аповесці, гіст. сцэны / І. Шамякін. – Мінск, 1990.

**Т. В. Ушылава (Мінск)**

## ПЫТАННІ САМАВЫЗНАЧЭННЯ БЕЛАРУСКАГА НАРОДА Ў ТВОРАХ Ф. БАГУШЭВІЧА

Праблема самавызначэння беларускага народа займае значнае месца ў творчасці многіх прадстаўнікоў беларускай культуры другой паловы XIX стагоддзя. Адным з першых, хто на поўны голас заявіў аб гэтых праблемах і паспрабаваў даць адказ на іх, быў пачынальнік нацыянальнага адраджэння Францішак Бенядзікт Багушэвіч. Лёсавызначальнымі для беларускага народа зборнікамі-маніфэстамі сталі яго «Дудка беларуская» і «Смык беларускі». Ён узняўся на абарону «тутэйшага», раскажаў яму пра «бацькаву спрадвечную мову», пра «сваю зямлю», пра багатую гісторыю краіны. А ці не гэта з'яўляецца асноўным для вырашэння чалавекам важнага пытання: «хто я такі?».

Францішак Багушэвіч скрупулёзна на працягу ўсяго жыцця аналізаваў гістарычныя падзеі, рысы народа, асаблівасці мовы. Як аўтар называе нашу краіну? «Спрадвеку, як наша зямелька з Літвой злучылася, як і з Польшчай з'ядналася дабравольна, дык усе яе «Бяларусыя» звалі, і не дарма ж гэта! Не вялікая, не малая, не чырвоная, не чорная яна была, а белая; нікога не біла, не падбівала, толькі баранілася...» – ці не падказка гэта простаму чалавеку, што існуе назва? [1, с. 34]. Францішак Багушэвіч сцвярджае, што нашая краіна займала годнае месца ў геапалітычнай прасторы Еўропы: «...як тое зярно ў гарэху, была наша зямліца – Беларусь!» [1, с. 34]. І дзе ж тая «наша зямліца»? – «Там, братцы, яна, гдзе наша мова живець: яна ад Вільні да Мазыра, ад Вітэбска за малым не да Чарнігава, гдзе Гродна, Міньск, Магілёў, Вільня і шмат мястэчкаў і вёсак...» [1, с. 34]. Зборнікі Францішка Багушэвіча «Дудка беларуская» і «Смык беларускі» напісаны ад імя Мацея Бурачка

і Сымона Рэўкі з-пад Барысава адпаведна. І гэта не выпадкова. Просты чалавек распавядае такому ж простаму бяздольнаму «мужыку», што ён мае права на годнае існаванне незалежна ад статусу, нацыянальнасці і веравызнання. Як жа не паверыць тутэйшаму «дурному, як варона», мужыку больш дасведчанаму і разумнаму (але такому ж бяздольнаму) зямляку? Бо ён сцвярджае: «...я шмат гдзе быў, шмат чаго відзеў і чытаў: і пераканаўся, што мова нашая ёсць такая ж людская і панская, як і французская, альбо нямецкая, альбо і іншая якая. Чытаў я ці мала старых папераў, па дзвесце, па трыста гадоў таму пісаных у нашай зямлі і пісаных вялікімі панамі а нашай мовай чысцосенькай, як бы вот цяпер пісалася...» [1, с. 33].

А ці мае наш народ мову як паказчык сталай нацыі? Гэта адно з галоўных пытанняў, якое паэт уздымае ў сваёй творчасці. Менавіта яго словы стануць «запаветам» для беларусаў: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!» [1, с. 34]. Такі заклік падхапілі ўсе багушэвічавы прыхільнікі і паслядоўнікі. Гэтае пытанне актуальнае і зараз. Францішак Багушэвіч і сёння папярэджвае нас: «Шмат было такіх народаў, што страцілі найперш мову сваю, так як той чалавек прад скананнем, катораму мову займе, а потым і зусім замёрлі...» [1, с. 34]. Што перашкаджае сучаснаму беларусу карыстацца сваёй «бацькавай спрадвечнай мовай»? Чаму за такі тэрмін мы не ўсвядомілі гэтага ўрока? Чаму мы працягваем думаць, што мова наша – «мужыцкая», «што ёю нічога добрага ні сказаць, ні напісаць не можна» [1, с. 33]? Аўтар дае адказ і свайму пакаленню, і нам, нашчадкам: «Ой, не! Наша мова для нас святая, бо яна нам ад Бога даная, як і другім добрым людцам, і гаворым жа мы ёю і шмат добрага, але так ужо мы самі пусцілі яе на здзек...» [1, с. 33]. Спрадвечнаму беларускаму слову аўтар надае сакральны сэнс, роднае слова паўстае сімвалам праўды: «Ой, нашто ж мне дана тая мая мова, / Як я не ўмею сказаць тое слова, / Каб яго пачулі, каб яго пазналі, / Каб яго, тое слова, ды *праўдай* назвалі...» [1, с. 46]. «Дудка...» павінна абудзіць беларуса, адкрыць яму вочы на рэальнае становішча спраў, а «Смык...» – стаць тым інструментам, які закране глыбокія нацыянальныя струны, прымусіць увесць свет пачуць беларускае слова.

А ці ведаў гэты пакрыўджаны народ, што ён мае назву? Зараз мы ўсведамляем, што мы – «беларусы». А кім лічыў сябе палачанін ці гарадзенец тых часоў? Са шматлікіх твораў XIX стагоддзя можна даведацца, што лічылі нашыя землякі сябе «тутэйшымі» [2, с. 5]. Гэтак жа, як і беларус у творы «Хрэсьбіны Мацюка»: «*Тутэйшы*, – кажу я, – свой чалавек: / Сын бацькі свайго, а бацька дзяцей, / Тут і радзіўся, тут жыў век» [1, с. 54].

Для заваёўнікаў Беларусі важна было дамагчыся таго, каб карэннае насельніцтва думала, што яно рускае і праваслаўнае або польскае і каталіцкае [2, с. 6]. Супраць гэтай сістэмы паўстаў Мацей, ён можна вынес усе пакуты, але не здрадзіў сабе: «...каб сто катой / Дралі мне скуру, пяклі на агню, / Я веры сваёй тыкі не змяню!» [1, с. 56]. Ці не штуршок гэта для патэнцыйнага чытача? Гераізм Мацея і больш, чым праз сто гадоў, здзіўляе і натхняе. Беларус у творах Францішка Багушэвіча – гэта чалавек, які любіць

сваю зямлю, шануе яе. Такой пранікнёнай і кранальнай любоўю да сваёй радзімы прасякнуты верш «Мая хата». Тонкай ніткай праведзена параўнанне паміж старой, нахіленай хатай і родным краем. Але і нават такая «хата» – мілая і дарагая сэрцу беларуса: «Кепска ж мая хатка, падваліна згніла, / І дымна, і зімна, а мне яна міла; / Не буду мяняцца хоць бы і на замкі, – / Калок свой мілейшы, як чужыя клямкі» [1, с. 45]. Беларусу не трэба іншай долі, не трэба лепшай урадлівай зямлі, бо: «Ад чужога хлеба губы абсядаюць» [1, с. 45]. Хоць і паказвалі «мужыка» не ў лепшым святле, рабілі з яго бязглуздага дурня, але ён не «дурны, як варона». Ва ўсе часы сумленны чалавек пакутваў ад несправядлівых судоў, заможных і хцівых паноў, але беларус пакутваў яшчэ і ад таго, што яго не лічылі прадстаўніком годнага народа. Ды і прасіў ён не шмат: «...Каб сваю зямельку араць / І ўмерці на ёй хоць калі» [1, с. 98].

Францішак Багушэвіч прадбачыць, што змены будуць. Але ці хуткія яны? Пісьменнік памёр на ўзыходзе новага стагоддзя і даў сваім словам натхненне ўсім тым, хто прыйшоў на літаратурную ніву роднай краіны. «Смык ёсць, а хтось скрыпку, можа, даробе, а там была “Дудка” – вот і мы зробім музыку...» – прапанова, на якую адгукнуліся ўжо ў новым ХХ стагоддзі выбітныя прадстаўнікі сваёй краіны: Алаіза Пашкевіч, Максім Багдановіч, Янка Купала, Якуб Колас, Алесь Гарун, Пімен Панчанка, Ніл Гілевіч, Максім Танк і яшчэ шмат іншых таленавітых творцаў [1, с. 85]. У іх творах пра родны край і свой народ чуецца філасофія знакамітага беларускага песняра [3, с. 17].

Францішак Багушэвіч кінуў заклік беларусам, каб мы ўсвядомілі, што з’яўляемся прадстаўнікамі багатай гістарычна і культурна нацыі. Творчасць знакамітага беларускага пісьменніка раскрывае рысы характару беларуса: памяркоўнасць, незайздроснасць да чужога, працавітасць, добрае пачуццё гумару. Пісьменнік паказаў усяму свету, хто такі беларус, і сцвердзіў яго права на існаванне. Францішак Багушэвіч – постаць лёсавызначальная ў фарміраванні нацыянальнай свядомасці і ўмацаванні роднай мовы. Нельга ўявіць беларускую літаратуру і гісторыю без яркай, шматграннай асобы пісьменніка: «Дзякуй табе, браце, Бурачок Мацею, / За тое, што ў сэрцы збудзіў ты надзею, / Што між братаў нашых знаходзяцца людзі / З кахаючым сэрцам і баляшчай грудзай» (Адам Гурыновіч) [1, с. 370].

## ЛІТАРАТУРА

1. Выбраныя творы / Францішак Багушэвіч; уклад. з тэксталагіч. падрыхт., прадм. і камент. Язэпа Янушкевіча. – Мінск: Беларус. навука, 2015. – 445 с. (Беларускі кнігазбор: БК. Серыя I, Маст. літ.).
2. Лашук, В. Да пытання аб назовах і саманазовах беларусаў у творчасці Францішка Багушэвіча / В. Лашук // Роднае слова. – 2001. – № 5. – С. 5–6.
3. Бельскі, А. Дзякуй табе браце, Бурачок Мацею... Духоўная прысутнасць і вобраз Францішка Багушэвіча ў творчасці беларускіх паэтаў / А. Бельскі // Роднае слова. – 1998. – № 11. – С. 17–25.